ד"ר עלי טל-אור

מיקום הכלים במקדש והמעבר ביניהם

א. מיקום הכלים במשכן: החיוב והביצוע

ב. כיוון עמידת הכלים במשכן ובמקדש

ג. השטח סביב הכלים, הדרוש לצורך העבודה

ד. מיקום הכלים וכיוונם בבית ראשון

ה. מיקום הכלים בבית שני

ו. מסלול מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים

ז. הסבר שיטות התנאים, השוואת שיטת רש"י לשיטת הרמב"ם

ח. ההיכל והכלים בבית ראשון לשיטות התנאים על פי רמב"ם ורס"ג

ט. סיכום

א. מיקום הכלים במשכן: החיוב והביצוע

פסוקי התורה מלמדים כי יש להעמיד את המנורה ברביע הדרום מערבי של הקודש במשכן, ואת השולחן ברביע הצפון מערבי, שכן הם צריכים להימצא "מחוץ לפרכת", וכל אחד מהם צריך להימצא "על צלע המשכן" – השולחן בצפון והמנורה בדרום – זה מול זה.[1] את מזבח הקטורת יש להעמיד במחצית המערבית של הקודש, שכן עליו לעמוד "לפני הפרכת", מול הארון שבקודש הקודשים.[2] בכל מקום בתורה שבו נזכרים

---

1 כתוב: "ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון" (שמות כ"ו, לה). "מחוץ לפרכת" משמע במחצית הקודש הקרובה לפרוכת. "על צלע" משמע סמוך לה, והסמוך ביותר הוא הצמוד, אולם ראה להלן שקיימת מחלוקת תנאים לגבי הרווחים שבין השולחן לכותל הצפוני ובין המנורה לכותל הדרומי.

2 כתוב: "ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו... ונתתה אתו **לפני הפרכת** אשר על ארן העדת **לפני הכפרת** אשר על העדת אשר אועד לך שמה" (שמות ל', ו). "לפני הפרכת" – משמע בקרבה יחסית אליה. וראה רש"י שם: **"**שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום, תלמוד לומר לפני הכפרת, מכוון כנגד הארון מבחוץ".

הכלים לפי סדרם, מקודש הקודשים והחוצה, נזכרים המנורה והשולחן לפני מזבח הזהב, ויש ללמוד מכך שהוא משוך מזרחה מהם.[3]

ברם על פי התיאור בברייתא דמלאכת המשכן פ"ד,[4] הועמדו כלי המשכן במיקום מדויק.[5] השולחן והמנורה הועמדו כך שאורכם הגיע בדיוק עד חצי המרחק שבין הפרוכת ואמצע הקודש, וסמוך ככל האפשר לכתלים, תוך התחשבות בצורך לאפשר גישה נוחה של הכהנים אל הכלים לצורך העבודה בהם (כפי שיוסבר בהמשך). המזבח, לעומת זאת, הועמד כאשר צידו המזרחי מצוי על קו מחצית הקודש, כדי לסמן במיקומו את חלוקת הקודש לשתי מחציות שוות.[6]

---

3 שמות ל', כז; שם ל"א, ט; שם ל"ה, יג-טו, ועוד. ראה גם במדבר ג', לא. בהלכות בית הבחירה פ"ג מקדים הרמב"ם לתאר את מזבח העולה לפני המנורה, לפני השולחן ולפני מזבח הזהב, בשונה מסדרם בתורה ובברייתות, וצריך עיון מדוע.

4 נצטט כאן את הקטעים החשובים לענייננו: "...מחוץ לפרוכת היו שולחן ומנורה מונחים, אלא שהשולחן בצפון והמנורה בדרום כנגדו... **וכשם שהיו מונחים באהל מועד כך היו מונחים בבית עולמים**, אלא שאהל מועד ארכו שלשים אמה ורוחבו עשר אמות, ובית עולמים ארכו ששים אמה ורוחבו עשרים אמה... **ומזבח הזהב היה נתון בתוך הבית, חולק את הבית מחציו ולפנים**, ומכוון היה כנגד הארון... מן הקרשים שבדרום עד קני המנורה שתי אמות ומחצה, ומקני המנורה עד השולחן חמש אמות, ומן השולחן ועד הקרשים שבצפון שתי אמות ומחצה, הא למדת שרוחבו עשר אמות. מן הקרשים שבמערב עד הפרוכת עשר אמות. מן הפרוכת עד השולחן חמש אמות, מן השולחן עד מזבח הזהב חמש אמות, **ממזבח הזהב עד העמודים שבמזרח עשר אמות**. הא למדת שאורכו שלשים אמה" (וראה הערה 17 לקמן). אף על פי שאין הדבר מצוין בפירוש, נוקטת כאן הברייתא כשיטת רבי במנחות צח ע"ב, בהותירה רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל הצפוני, ומזה מוכח שהמרחק מהמנורה עד השולחן כולל את רוחבו. על פי זה יש לומר שגם המרחק בין הכותל הדרומי למנורה כולל את רוחבה, ובהתאם, המרחק מהפרוכת לשולחן כולל את אורך השולחן, והמרחק מהשולחן למזבח כולל את אורך המזבח, ולכן המזבח חולק את הבית לשתי מחציות שוות, וכל אורכו מצוי מחציו של המשכן ולפנים.

5 גישה דווקנית כזו באה לידי ביטוי בדיון בירושלמי שקלים פ"ד ה"ב: "ר' אליעזר ור' יוסי בן חנינה תריהון אמרין: כל הן דכתיב 'נכח' - מעכב, 'צלע' - אינו מעכב. ואמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: ואפילו 'על צלע' מעכב. ואמר ר' אילא בשם ר' שמואל בר נחמן: ואפילו שימה (= "ושמת") מעכב. א"ר חנינא: כאן בעבודות שבפנים (ההיכל, אז מעכב), כאן בעבודות שבחוץ". מהירושלמי (כמו מהבבלי מנחות צט ע"א) ברור שקיימות היו גישות שונות באשר למיקום הכלים במקדש, ויש מי שדורש לשים כל כלי במקדש בנקודה מסוימת בדווקא.

6 הן המשכן והן המקדש, הן בית ראשון והן בית שני, היו מחולקים לשלושה חלקים שווים: קודש הקדשים, מחצית הקודש הפנימית - שבה עמדו הכלים - והמחצית החיצונית הריקה, כמובא בברייתא במנחות צח ע"ב: "תני חדא : מחצי הבית ולפנים היו (הכלים) מונחין, ותני

שלושת הכלים עמדו, אפוא, מערבית לקו מסוים: השולחן והמנורה - מערבית לקו הרבע המערבי, והמזבח - מערבית לקו המחצית המערבית של הקודש. אפשר שזה המקור לקביעתו של הרמב"ם שארון הברית עמד במערב קודש הקודשים,[7] שכן כך נוצרת זהות באופן העמדת כל הכלים במקדש.

ב. כיוון עמידת הכלים במשכן ובמקדש

המשכן והמקדש נבנו כשאורכם בכיוון מערב-מזרח. נחלקו רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון (להלן: ראב"ש) בברייתא במנחות (צח ע"ב) לגבי כיוון עמידת השולחנות בבית ראשון, כמו גם במשכן ובבית שני. רבי סבור שהם עמדו כשאורכם לאורך המקדש, ואילו ראב"ש סבור שהם עמדו כשאורכם לרוחבו. בדיון בגמרא מתברר שמחלוקת דומה קיימת ביניהם גם לגבי כיוון עמידת המנורות. במשכן ובבית שני היו רק שולחן אחד ומנורה אחת, ואילו בבית ראשון הוסיף שלמה עשרה שולחנות ועשר מנורות, והכלים סודרו בשורות. על כן, עלינו לדון הן בשאלת כיוון כל כלי כשלעצמו, והן בכיוון שורות הכלים בבית ראשון.

מרבית הראשונים, ובראשם רש"י, סברו שקיימת מחלוקת במציאות הן לגבי כיוון כל כלי והן לגבי כיוון שורות הכלים. לשיטת רמב"ם ורס"ג, לעומת זאת, יש להבין כי המחלוקת נוגעת רק לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו. לשיטתם, המחלוקת הבסיסית לגבי המנורה עוסקת רק בהגדרתה: לשיטת רבי, "המנורה" היא הקנה האמצעי בלבד, וכיוון עמידתו לאורך המקדש נקבע על פי הנר שעליו (הוא נר התמיד, הנר המערבי) המופנה למערב. אשר על כן, ששת קני כל מנורה עמדו לרוחב המקדש משני צידי הקנה האמצעי, ולפי רס"ג - בחצי קשת, מזרחית לו. אך גם לשיטת ראב"ש, הסובר ש"המנורה" כוללת את כל שבעת הקנים, קני המנורה עמדו לרוחב המקדש.[8]

חדא: משליש הבית ולפנים היו מונחין, ולא קשיא - מר קא חשיב בית קדשי הקדשים בהדי היכל, מר לא קא חשיב בית קדשי הקדשים בהדי היכל". כך גם ברמב"ם, הלכות בית הבחירה פ"ג ה"ז. חלוקה זו לטעמנו אינה טכנית בלבד אלא בעלת משמעות רבה, אך מאמר זה אינו עוסק בצדדים הרעיוניים של הסוגיה.

7 הלכות בית הבחירה פ"ד ה"א, ולא מצאו נושאי כליו מקור לקביעתו, עיי"ש.

8 ראה פירוט השיטות והסברן במאמרנו: "מנורת המקדש - צורתה וכיוון עמידתה", תחומין כו, עמ' 489 ואילך. ברם, קיים שוני קל במיקום השולחנות והמנורות בין שיטות התנאים, כפי שיבואר להלן.

להלן נציע ששיטת רס"ג ורמב"ם מוכחת באופן בלתי תלוי מסוגיית מיקום הכלים בהיכל והמעבר בו.[9]

ג. השטח סביב הכלים, הדרוש לצורך העבודה

1. השולחן

השטח הדרוש לכל שולחן הוא 5X6 אמות. בתוך מלבן בשטח כזה, עמד השולחן במרכז האורך, אך בצידו לרוחבו, כך ששני זוגות כוהנים יכלו לעבור ליד השולחן בצד רוחבו עם שתי מערכות לחם הפנים, ולהחליף אותן משני צידי אורכו:[10]

תרשים מס' 1 :

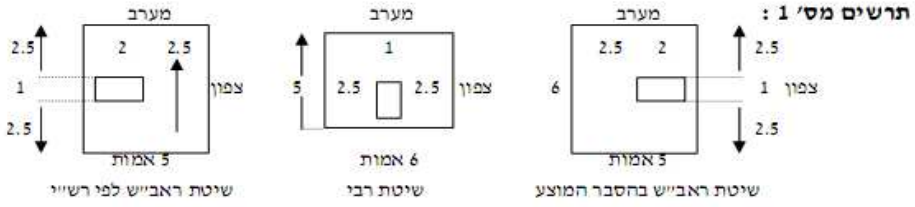

ניכר לעין שכיוון עמידת השולחן משליך על הרווח הנדרש בין השולחן לכותל הצפוני. ברם, כפי שנראה להלן, בסוגיית מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים, רש"י סובר שגם לשיטת ראב"ש - הסובר שהשולחן עמד לרוחב המקדש - נשמר רווח של לפחות 2.5 אמות בין הכותל הצפוני לבין רוחב השולחן, הן במשכן והן בבית שני, ורק בבית ראשון לא היה הדבר אפשרי, ושורות השולחנות עמדו צמודות לכותל הצפוני (תרשים

---

9 שיטת רס"ג ורמב"ם נראית כמבוססת על הברייתא דמלאכת המשכן כמקור יחידאי, הקובע שקני המנורה במשכן עמדו "כנגד רוחב השולחן", כלומר בניצב לו. במאמר על המנורה בתחומין, הראינו שאם נכונה תפיסת הרמב"ם את שיטת רבי, הרי שיש להגיה את נוסח הספרי בפרשת בהעלותך. ברם, ההסתמכות על מקור יחידאי והצורך להגיה את הנוסח במקור עתיק מחלישים את ההסבר, אף על פי שההיגיון הפנימי שלו מוכח מפשט הכתוב. על כן באנו במאמר זה לחזק את שיטת הרמב"ם בראיה חיצונית ובלתי תלויה, מסוגיית המעבר של הכהן הגדול בהיכל.

10 כך מבאר רש"י בפירושו למנחות צט ע"א, ד"ה "אלא למאן דאמר מזרח ומערב", וכן ביומא לג ע"ב ד"ה "משוך מן הכותל". כך מובא במנחות צח ע"ב: "אמר ר' יהודה: תרי גברי באמתא ופלגא, ולא מסתגי להו". הרווח בין בדי הארון היה אורך הארון - 2.5 אמות. רוחב אדם ממוצע הוא כאמה ורבע. לצורך השוואה יש להזכיר שהסובב של מזבח העולה, כמו גם מקום הילוך הכוהנים בראש המזבח, היו ברוחב אמה בלבד. הסובב לא היה ברוחב 6 טפחים אלא רק 5 טפחים (כ-50-40 ס"מ) ובגובה 6 אמות (= כ-3 מ'), ולא היה חשש לנפילה של הכוהנים ממנו.

מס׳ 3 להלן). על הקשיים הנובעים משיטת רש״י, נדון בסוגיה עצמה.

2. המנורה ומעלותיה

לשיטות כל הראשונים, חוץ מרס״ג, קני המנורה עמדו בקו ישר. עובי הקנים היה פחות מטפח (שכן כל כפתור עם שני הקנים היוצאים ממנו תפסו טפח מגובה המנורה). רוחב רגלי המנורה, עם הבסיס שעליהן והמעלות שלפניה, אינו נזכר בתורה או במקורות חז״ל. להלן נחשב את רוחב בסיסה העגול כ-0.5 אמה, לצורך שמירת יציבותה של המנורה. כיוון שכף רגלו של אדם בוגר ממוצע היא באורך של כ-25 ס״מ (כחצי אמה), הרי שסביר ששלוש המעלות שלפני כל מנורה היו ברוחב של כ-0.5 אמה כל אחת (וכרוחב המעלות בהר הבית). וכיוון שצריך היה להגיע בנוחות אל המעלות – דרושה חצי אמה פנויה נוספת ברצפה לכל מנורה.

לשיטת רס״ג, צורת המנורה עם הקנים היתה כחצי קשת אליפטית, כאשר מוטת המנורה (מצפון לדרום) היתה כשתי אמות, ומחוגה (ממזרח למערב) היה כחצי אמה.[11] על כל פנים, השטח שהמנורה ומעלותיה תפסו היה כ-2.5X2 אמות מרובעות.

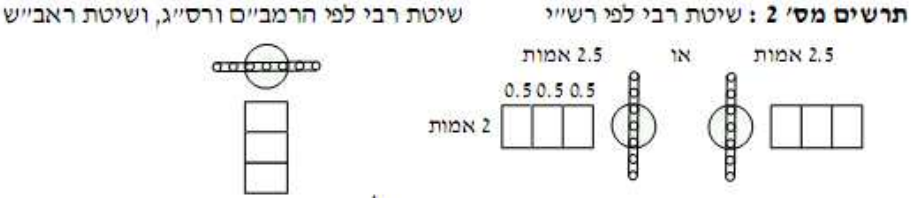

ד. מיקום הכלים וכיוונם בבית ראשון

הגמרא במנחות צח-צט מבררת כאמור את מיקום השולחנות בבית ראשון לשיטות התנאים, ומסיקה שעשרת השולחנות שהוסיף שלמה המלך הועמדו בשתי שורות מקבילות משני צידי שולחנו של משה, וכך לא חרגו מזרחה מקו מחצית ההיכל.

הגמרא מוסיפה לברר כיצד ניתן היה להעמיד את השולחנות - שלשיטת רבי עמדו כשאורכם לאורך המקדש - בשלוש שורות, כאשר נדרש רווח של לפחות 2.5 אמות בין השורות כדי לאפשר את החלפת לחם הפנים, וכל זאת מבלי שיימצאו שולחנות

11 על פי ״פירושי רס״ג לספר שמות״, בתרגום פרופ׳ י׳ רצהבי, עמ׳ קמו.

בדרום ההיכל (שכן יש 3 רווחים של 2.5 אמות ו-3 שולחנות שרוחבם אמה, ויחד - 10.5 אמות, חצי אמה יותר ממחצית רוחב ההיכל). המסקנה היא ששולחן משה לא עמד בין שתי השורות של שולחנות שלמה אלא מערבית להם, כך שנותר די רווח למעבר בין שתי השורות, ובכל זאת כל השולחנות עמדו ברביע הצפון מערבי של ההיכל. הגמרא אינה מבררת את אופן העמדת המנורות ברביע הדרום מערבי.

תרשים מס' 3 : מיקום וכיוון הכלים בבית ראשון

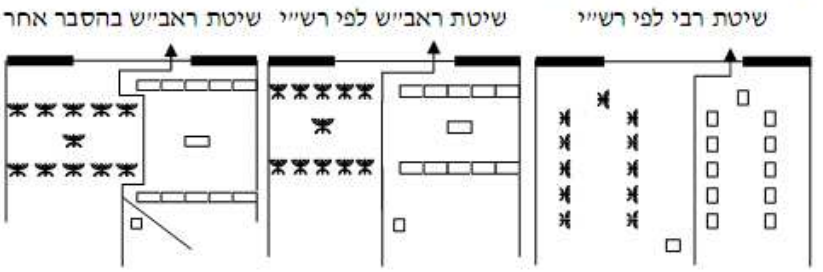

סידור הכלים בבית ראשון לשיטת רש"י היה כבתרשים מס' 3. אורך כל שולחן הינו 2 אמות, והאורך המצטבר של חמישה שולחנות צמודים לאורכם הוא 10 אמות. מוטת המנורות (המרחק מקצה לקצה) אינה נזכרת בתורה ובמקורות חז"ל. אם מוטת כל מנורה היתה כ-2 אמות (כשיטת רס"ג), הרי שמוטת 5 מנורות הינה 10 אמות. קשה לצופף את כל הכלים הללו לרוחב 20 האמה של ההיכל מצפון לדרום, לשיטת ראב"ש. רק לו היתה מוטת כל מנורה 1.5 אמה, ומוטת 5 מנורות כ-7.5 אמות, אזי היה די רווח למעבר בדרום ההיכל. אולם אפשר ששורות הכלים לא עמדו אלו מול אלו בקו ישר (בשונה מהמשתמע מפירש"י במנחות צט ע"א), אלא ברווח שאפשר מעבר, ורק מנורת משה עמדה לנוכח שולחן משה (כבתרשים השמאלי). לפי הסברו של רש"י לשיטת ראב"ש, בולט הניצול החלקי של השטח לצורך העמדת הכלים.

ראוי גם להזכיר את דברי רש"י בשיטת ראב"ש (מנחות צט ע"א, ד"ה "למ"ד מזרח ומערב"), לפיהם שורת השולחנות המערבית עמדה במרחק 2.5 אמות מכותל הטרקסין, כנראה בהנחה שהשאירו רווח זה לצורך החלפת לחם הפנים. בתורה אמנם נאמר שהשולחן צריך להיות "על צלע המשכן", כלומר סמוך לקירו הצפוני, אך לא נאמר שעל השולחן להיות סמוך לפרוכת המבדילה בין הקודש לקודש הקודשים. ועוד, בברייתא דמלאכת המשכן נאמר שהשולחן עמד במרחק 5 אמות מהפרוכת ולא

במרחק 2.5 אמות, אך יש לציין כי רש"י אינו מתייחס בשום מקום בפירושיו לפרק ד של הברייתא דמלאכת המשכן.[12]

ברור גם שלשיטת רס"ג והרמב"ם יש להסביר את הגמרא באופן שונה, ועוד נדון להלן במיקום הכלים לשיטתם.

ה. מיקום הכלים בבית שני

הרווח בין הכלים לכתלים נשמר גם בבית שני, על אף שרוחב המקדש היה כפול מרוחב המשכן.[13] ברור שהרווח אינו מעכב, שהרי בבית ראשון הועמדו שורות השולחנות במרחקים שונים מהכותל הצפוני. מדובר בקיום מרבי של הדרישה למקם את השולחן והמנורה "על צלע המשכן", כלומר: סמוך ככל האפשר לכותל, ובלבד שתישמר גישה נוחה של הכוהנים לכלים, לצורך החלפת לחם הפנים ודישון המנורה.

בפירושו לברייתא ביומא לג ע"ב, הקובעת את מיקום הכלים בבית שני, קובע רש"י (ד"ה "משוך מן הכותל") שרווח 2.5 האמות שבין השולחן לכותל הצפוני נועד כדי לאפשר לכוהנים להחליף את לחם הפנים משני צידי השולחן. אולם, עובדה זו מתאימה רק לשיטת רבי הסובר שהשולחן עמד לאורך הבית, בעוד לשיטת ראב"ש השולחן עמד לרוחב הבית ולא היה צורך ברווח זה. אין הברייתא מציינת מה היה מרחקם בפועל של השולחן והמנורה מפרוכת הטרקסין. ברם, היות שהן במשכן (כמפורש בברייתא דמלאכת המשכן פ"ד) והן בבית ראשון (על פי חישוב, כפי שיובא להלן בהסבר שיטות רבי וראב"ש לפי הרמב"ם, וכפי שעולה גם לשיטת רבי לפי

---

12 נראה שפרק זה לא היה לפניו. שלושה חידושים בפרק סותרים את שיטת רש"י: א. לשיטת רבי, המנורה עמדה בניצב לשולחן ולא במקביל לו. ב. המרחק של השולחן והמנורה מהפרוכת במשכן וגם בבית המקדש היה חמש אמות ולא 2.5 אמות. ג. המזבח במשכן עמד כשפאתו המזרחית מצויה על קו הרוחב של מחצית הקודש ולא פנימה יותר.

13 כמובא בברייתא ביומא לג ע"ב: "תניא: שלחן בצפון, משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום, משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה. מזבח ממוצע [בין השולחן והמנורה באמצע רוחב המשכן] ועומד באמצע [אורך המשכן], ומשוך כלפי חוץ [לפי הברייתא דמלה"מ המזבח משוך כלפי פנים, שכן כל אורכו מצוי ממערב לקו המחצית וצידו המזרחי עומד על קו המחצית", וכמובא בברייתא המקבילה בירושלמי שקלים פ"ו ה"ג, עיי"ש. בפירושו לשמות כו, ל"ה מצטט רש"י את הברייתא הנזכרת כמתייחסת גם למשכן, ולשיטתנו ההסבר לכך הוא שכאמור פרק ד של הברייתא דמלה"מ לא היה לפניו. לכן מיקום מזבח הזהב במשכן לפירושו תואם לברייתא זו ולא לברייתא דמלה"מ. גם הרמב"ם מסתמך על ברייתא זו בנוסח שלפנינו, ראה הלכות בית הבחירה פ"ג הי"ז, וכנראה אינו גורס את המילה "קימעא", עיי"ש.

רש"י[14]), עמדו השולחנות המערביים ביותר כשצידם המזרחי מצוי על קו הרוחב המרוחק חמש אמות מהפרוכת, נראה שזה היה המרחק בפועל גם בבית שני. היות שמרחק זה אינו מעכב, אין התנא של הברייתא ביומא טורח לציינו.

בסוגיה דלהלן נראה כיצד מיקום כלי המשכן והמקדש בהיכל משליך על אפשרויות המעבר בו.

ו. מסלול מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים

נחלקו התנאים במשנה ביומא נא ע"ב לגבי מספר הפרוכות שהבדילו בין הקודש לקודש הקודשים בבית שני, ולגבי הצד שדרכו נכנס הכוהן הגדול לקודש הקודשים:

> היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקודש ובין קודש הקודשים, וביניהן אמה. רבי יוסי אומר: לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד... החיצונה היתה פרופה מן הדרום, והפנימית מן הצפון... מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון. הגיע לצפון, הופך פניו לדרום. מהלך לשמאלו עם הפרכת, עד שהוא מגיע לארון.

כמו כן נחלקו התנאים בברייתא המובאת שם בגמרא באשר למסלול מעבר הכהן הגדול בהיכל בדרכו לפרוכת:

> תנו רבנן: בין המזבח למנורה היה מהלך, דברי רבי יהודה.
>
> רבי מאיר אומר: בין שלחן למזבח.
>
> ויש אומרים: בין שלחן לכותל.

בגמרא מבואר שדעת היש אומרים היא דעת רבי יוסי, הסובר שבבית שני הבדילה רק פרוכת אחת בין הקודש לקודש הקודשים, ופתחה היה בצד צפון. מוסבר שהוא נוקט כרבי (במנחות צח ע"ב), וסובר שהשולחנות עמדו כשאורכם לאורך הקודש הן במשכן

---

14 ברם לשיטת ראב"ש, לפי רש"י במנחות צט ע"א ד"ה "אלא למ"ד מזרח ומערב", הרווח בין שורת השולחנות המערבית לכותל הטרקסין היה רק 2.5 אמות. גם הרמב"ם במשנה תורה אינו מחייב להעמיד את המזבח דווקא כשצידו המזרחי מצוי על קו מחצית הקודש (די בכך ששלושת הכלים מצויים במחצית הפנימית של הקודש, ועיין בהערה הקודמת), שכן אין הדבר מעכב. הרמב"ם גם אינו מזכיר שיש להעמיד את השולחן והמנורה ברווח של 2.5 אמות מהכתלים, ואפשר שאין בזה בעיניו עניין הלכתי אלא עניין מעשי של צורך העבודה בלבד, ושמא כך נתפס בעיניו גם עניין מיקומו של המזבח. כאמור, מהברייתא דמלאכת המשכן לא משמע כן, שהרי התנא דקדק להעמיד את המזבח כשצידו המזרחי על קו מחצית הקודש, וצ"ע.

והן במקדש, כשנשמר רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל הצפוני לצורך החלפת לחם הפנים. רבי יהודה חולק עליו, וסובר שבבית שני היו שתי פרוכות. היות שפריפת הפרוכת החיצונית מצויה היתה בדרום, משם נכנס הכהן הגדול אל בין הפרוכות.[15]

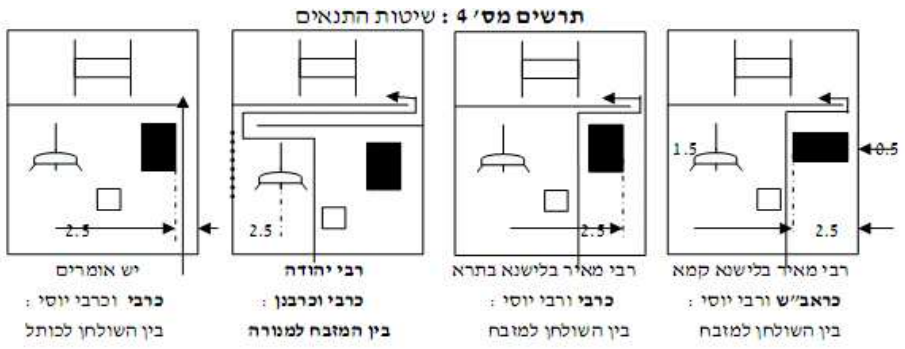

בהמשך הסוגיה נדונה דעת רבי מאיר, הסובר - כרבי יוסי - שהיתה פרוכת אחת בלבד שפתחה בצפון, ובדרכו אליה עבר הכהן הגדול בין השולחן למזבח. הגמרא מבררת מדוע הוא חולק על שני התנאים האחרים. להסבר הדבר מובאות שתי אפשרויות, החולקות בשאלה האם רבי מאיר סובר שהשולחנות עמדו כשאורכם לאורך המשכן והמקדש (כרבי), ונשמר רווח בינם לכותל הצפוני לצורך החלפת לחם הפנים, או שעמדו כשאורכם לרוחבו (כראב"ש) והוצמדו לכותל. לפי הלשון הראשונה סובר רבי מאיר כראב"ש, ולכן הוצמד השולחן הבודד שהיה בבית שני לכותל הצפוני, בדיוק כמו במשכן, ולא ניתן היה לעבור בינו לכותל. לפי הלשון השנייה סובר רבי מאיר כרבי, ולכן ניתן היה לעבור ברווח שבין השולחן לכותל הצפוני. למרות זאת, ובשונה מרבי יוסי, סובר רבי מאיר שהכהן הגדול לא עבר שם, מפני שאין זה כבוד השכינה השורה בקודש הקודשים שיהא הכהן הגדול מהלך לכל אורך הכותל הצפוני, כך שיוכלו עיניו

15 הארון המשורטט בתרשימים לא היה בפועל בבית שני. הוא צויר רק כדי לציין ששם היה מקומו בבית ראשון כמו במשכן. יש לזכור שרוחב ההיכל היה 20 אמה והמזבח במרכזו ברוחבו. לא הקפדנו כאן על היחסים, כדי להכניס את ארבעת התרשימים זה בצד זה.

לראות בכל אותו זמן את חלל קודש הקודשים מבעד לפתח שבפרוכת. רבי יוסי עצמו לא חשש לכך.[16]

עוד מבארת הגמרא, שלפי דעת רבי יהודה, הסובר שהכהן נכנס אל פתח הפרוכת בדרום, לא עבר הכהן הגדול בדרך הקצרה יותר שבין המנורה לכותל הדרומי, אלא בין המזבח למנורה, כדי שלא ישחירו בגדיו אם ייגע בכותל (שהשחיר מעשן המנורה).

ז. הסבר שיטות התנאים, השוואת שיטת רש"י לשיטת הרמב"ם

1. הקשיים בהסברו של רש"י לשיטת ראב"ש

בהסברו לשיטת רבי מאיר לפי ראב"ש, בלשון הראשונה בגמרא, כותב רש"י:

> שולחנות צפון ודרום מונחין - עשר שולחנות עשה שלמה, שנאמר: "חמש מימין וחמש משמאל", ותניא במנחות אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח, שאם אתה אומר כן, מצינו שולחן בדרום, והתורה אמרה: "והשולחן תתן על צלע צפון", אלא של משה באמצע, חמש מימינו וחמש משמאלו, ופליגי בה תנאי. איכא למאן דאמר מזרח ומערב מונחין, ואיכא למאן דאמר צפון ודרום מונחין.
>
> ורבי מאיר סבירא ליה כמאן דאמר צפון ודרום ראשי שולחנות. מן הצפון לדרום היו חמש בשורה אחת - פונות ראשה של זו לראשה של זו, והשולחן אמתיים ארכו, הרי עשר אמות. ועל כרחך צריך היה לסמוך ראש השולחן הצפוני לכותל, שאם אתה מושכו להלן מן הכותל, נמצא השולחן הדרומי מקצתו יושב בדרום, שההיכל רחבו עשרים אמה, נמצא צפון שלו עשר אמה, ואי אפשר להיות כלום מן השולחן בדרום, הלכך מפסקי שולחנות את הדרך ולא מתעייל ליה בין שולחן לכותל.
>
> ואם תאמר, אף בין המזבח לשולחן אין דרך, שהרי המזבח באמצע ההיכל, וראש השולחן הדרומי סמוך למזבח, הא אמרן בפרק אמר להם הממונה שאין המזבח מכוון כנגד השולחן אלא משוך קימעא כלפי חוץ.

---

16 בגמרא נאמר בהסבר דעתו: "חביבין ישראל, שלא הצריכן הכתוב לשליח". ופירש רש"י: "אלא כל אחד ואחד מתפלל על עצמו, שנאמר: "[כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל] אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה" (מלכים א' ח', לח), הלכך, חביב הוא שלוחן ליכנס לפומבי". התוספות ישנים ור"ח מסבירים אחרת, אך ההסברים כולם הינם לענ"ד דחוקים, ושמא יש כאן שיבוש של הגרסה.

הסברו של רש"י מעלה מספר קשיים:

א. מה הכריח את רש"י לסבור שגם לשיטת ראב"ש הותירו רווח של לפחות 2.5 אמות בין הכלים לכתלים בבית שני? הרי הוא עצמו הסביר שרווח זה נדרש למעבר הכוהנים לצורך החלפת לחם הפנים (ואיננו גזירת הכתוב), ואילו לשיטת ראב"ש הסובר שהשולחנות עמדו לרוחב הבית, לא היה צורך ברווח שכזה, והצמידו את השולחן לכותל (להבנתנו, בגלל סברה סמויה זו העביר רש"י את הדיון בלשון הראשון לבית ראשון, שכן אם יש רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל, הוא אינו חוסם את המעבר שם).

ב. לו אכן דיבר רבי מאיר על בית ראשון, היה עליו לומר שעל הכהן הגדול לעבור בין המנורות למזבח (בדרום בלבד, עיין בתרשים מס' 3 לעיל) ולא בין השולחן למזבח, שכן זה המסלול הקצר יותר אל הפרוכת. כמו כן, היה ראוי לומר בגמרא "ומפסקי ליה שולחנות", ולא - "ומפסקא ליה שולחן". ועוד, לו אכן דיבר רבי מאיר בלשון הראשון על בית ראשון, ראוי היה לומר "לעולם - בבית ראשון", ולא: "לעולם - כרבי יוסי סבירא ליה", שכן מוסכם שבבית ראשון היתה פרוכת אחת שפתחה בצד צפון. ועוד, לדברי רש"י רבי מאיר מדבר על בית ראשון ואילו רבי יהודה מדבר על בית שני, ואם כן אין ביניהם שום מחלוקת.

ג. ועוד ועיקר, הדרך הקצרה ביותר אל הפתח בבית ראשון היתה בין השולחנות למזבח, ולא בינם לכותל (לולא חסמו השולחנות את המעבר, ראה תרשים 3). אם כן, בלאו הכי ראוי היה שהכהן יעבור שם, ומדוע מבררת הגמרא את אפשרות המעבר ליד הכותל?

ד. השחרת הבגדים במעבר בין המנורה לכותל, לשיטת רבי יהודה אליבא דרש"י, אינה הכרחית. רש"י עצמו קבע שב-2.5 אמות יכולים לעבור שני כוהנים.[17]

בכל אופן, אליבא דרש"י, כך עמדו הכלים במשכן ובבית שני לשיטת ראב"ש:

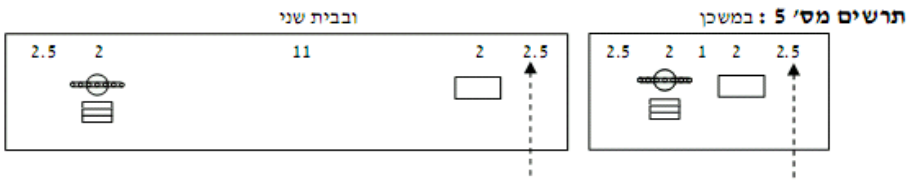

17 ראה הערה 10. לשם השוואה: רוחב של דלת ממוצעת בימינו הינו כ-70 ס"מ בלבד.

אבל בהסבר המוצע בזה לשיטת ראב"ש, הכלים אכן עמדו סמוכים לכתלים, כך:

תרשים מס' 6 : במשכן

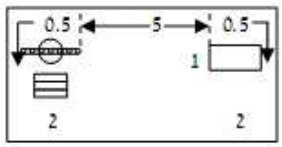

ובבית שני

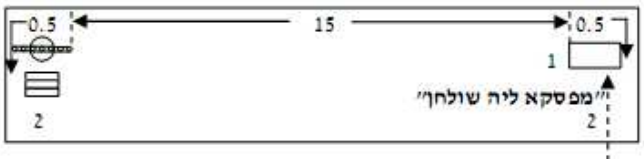

עלינו להוכיח שהמנורה עמדה כשקניה עומדים בניצב לאורך השולחן גם לשיטת רבי, זאת כדי לאמת את הסבר הרמב"ם לשיטתנו, לפיו "המנורה" היא הקנה האמצעי שפי נרו למערב.

2. שיטת רבי

לשיטת רש"י, קני המנורה עמדו לאורך המשכן ממערב למזרח.

תרשים מס' 7 :

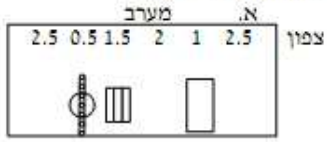

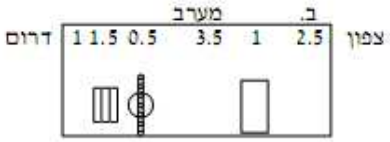

אילו היו המעלות עומדות מצפון למנורה (כבתרשים 7א), לא היה נותר רווח של 2.5 אמות מצידו הדרומי של השולחן עד למעלות המנורה. על כן היה צריך להעמיד את המעלות דווקא בין המנורה לכותל הדרומי (תרשים 7ב). בבית שני הכלים עמדו באותו מרחק מהכתלים כמו במשכן, ורק הרווח ביניהם גדל בעשר אמות. היה ניתן להעמיד את המעלות גם מצידה הצפוני של המנורה בלי להפריע להחלפת לחם הפנים, כך שלא היה צריך להיות חשש שמא בעת המעבר בין המנורה לכותל הדרומי ילכלך הכהן הגדול את בגדיו באפר הדבוק לקיר, שמקורו בעשן המנורה העומדת בסמוך. מכך שהגמרא דוחה אפשרות מעבר זו, בצירוף העובדה שהמרחקים מהכתלים בבית שני נשמרו בפועל כמו במשכן, אפשר לכאורה להוכיח שלשיטת רבי לא היה רווח של 2.5 אמות מהכותל הדרומי למנורה, אלא רווח צר יותר, ודלא כרש"י.

נראה שרש"י סובר שמדובר בחשש שמא אפילו אם יהיה הרווח גדול, יעבור הכהן הגדול סמוך לכותל ויגע בו וילכלך בגדיו. ברם, זהירים היו הכוהנים וידעו להימנע מלכלוך בגדיהם, על כן אם היה הרווח מכל צד של הכהן יותר מחצי אמה, בנקל יכול היה לעבור שם, ורק אם היה הרווח מכל צד שלו שמינית אמה בלבד היה סיכון סביר למגע בכותל (בהתחשב בכך שהכוהן עבר ביום הכיפורים במקום זה 10 פעמים).

תרשים מס' 8 :

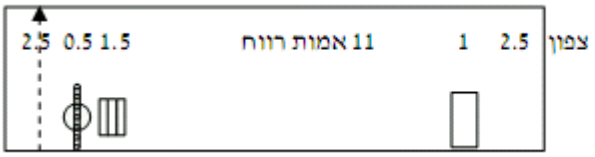

אליבא דרמב"ם ורס"ג, לשיטת רבי - קני המנורה עמדו לרוחב המשכן. היה צורך להשאיר רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל הצפוני (וביחד 3.5 אמות), וגם להרחיק את המנורה (שמוטת קניה כ-2 אמות) 2.5 אמות מהכותל הדרומי. אילו היתה הכוונה לקנה הדרומי שלה (והמנורה יחד עם הרווח תופסים 4.5 אמות), היה נשאר רווח של 2 אמות בלבד בין השולחן למנורה (תרשים מס' 9). ברווח כזה לא יכולים שני הכוהנים הנושאים את לחם הפנים לעבור מדרומו של השולחן.

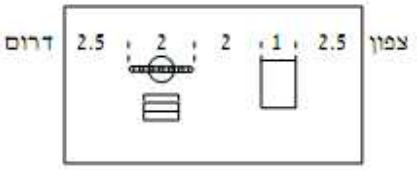

תרשים מס' 9 :

לכן, הכרחי היה שהרווח בין קנה המנורה הדרומי לכותל הדרומי יהיה רק 1.5 אמות, והרווח של 2.5 אמות מהכותל הדרומי יימדד מהקנה המרכזי של המנורה, כך שנותר רווח של 3 אמות בין השולחן והמנורה.[18]

---

18 לפי זה יש להציע לגרוס בברייתא דמלאכת המשכן בפרק ד' (צוטטה בהערה 4) - "מן הקרשים בדרום עד **קנה** המנורה", ולא כבכתבי היד ובדפוסים שלפנינו - "עד **קני** המנורה".

תרשים מס' 10 : במשכן ובבית שני

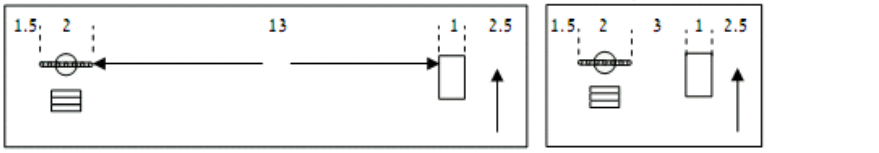

גם בבית שני הותירו רווח של 1.5 אמה בלבד בין קנה המנורה הדרומי לכותל הדרומי,[19] ולא ניתן היה לכהן שרוחבו כ-1.25 אמה לעבור ברווח זה (רווח של 0.125 אמה מכל צד) בלי להסתכן בלכלוך בגדי הכהונה מהאפר הדבוק לכותל, ומכאן שרק שיטה כזו תואמת לנאמר בגמרא.

מאידך, אין הרמב"ם מחייב להעמיד את הכלים דווקא ברווח של 2.5 אמות מהכתלים או במרחק מסוים מהטרקסין,[20] ואינו קובע מסלול מחייב למעבר הכוהן הגדול בדרכו להיכנס אל קודש הקודשים ביום הכיפורים,[21] מפני שאין מדובר בחיוב מן התורה, אלא באופן שבו הכוהנים העמידו את הכלים בפועל. אולם בהנחה שבבית העתידי יידעו היכן לבנות את כותל הטרקסין, בפתחו תהיה רק פרוכת אחת כבבית ראשון, וכניסת הכהן הגדול תהיה בצד צפון ובדרך הקצרה ביותר. בין אם יהיה שולחן אחד ובין אם יהיו אחד עשר שולחנות, הכהן יעבור בין השולחן היחיד למזבח (כרבי מאיר, שכן צריך להיכנס מימין הפתח בכותל הטרקסין ולא מימין פרוכות הטרקסין כבבית שני, וזו הדרך הקצרה ביותר) או בין שורת השולחנות הדרומית למזבח, שכן זה המסלול הקצר ביותר.

---

19 לשיטת רבי, אבל לשיטת ראב"ש הרווח היה 0.5 אמה לכל היותר, ולא ניתן היה לעבור שם כלל.

20 הלכות בית הבחירה פ"א ה"ז: "המנורה בדרום משמאל הנכנס ושולחן מימין... ושניהם בצד קודש הקודשים מבחוץ ומזבח הקטורת משוך מבין שניהם לחוץ". וכן שם פ"ג הי"ז: "מזבח הקטרת היה מרובע אמה על אמה והוא נתון בהיכל מכוון בין הצפון לדרום משוך בין השלחן והמנורה לחוץ, ושלשתן היו מונחין משליש ההיכל ולפנים כנגד הפרוכת המבדיל בין הקודש ובין קודש הקודשים". וראה הערות 13 ו-14 לעיל.

21 הלכות עבודת יום הכיפורים פ"ד ה"א: "ומהלך בהיכל עד שהוא מגיע לקודש הקודשים...".

ח. ההיכל והכלים בבית ראשון לשיטות התנאים על פי רמב"ם ורס"ג

א. לשיטת רבי

תרשים מס' 11:

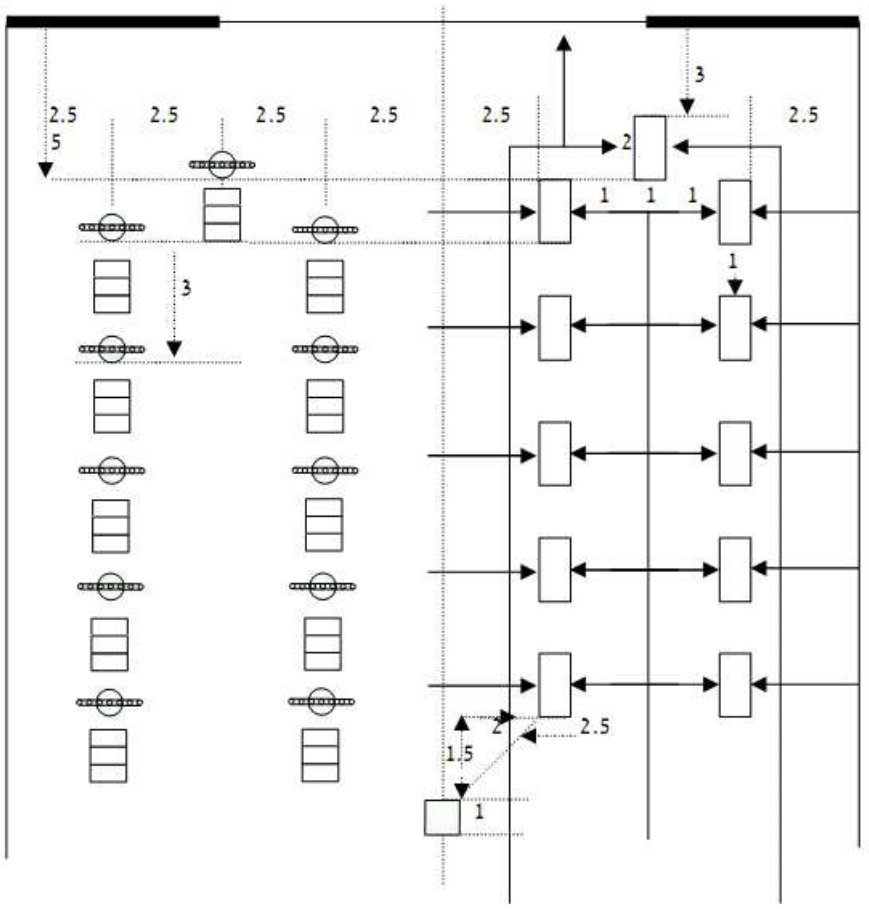

כדי לאפשר מעבר נוח בגישה אל כל השולחנות, נשמר רווח של 2.5 אמות משני צידיהם. כדי לאפשר מעבר בין המזבח לשולחן הדרומי מזרחי, עמד שולחן זה במרחק 2.5 אמות מקו מחצית ההיכל לאורכו, ובמרחק זהה ממרכז ההיכל ברוחבו. הרווח בין שולחן משה לכותל הטרקסין היה 3 אמות (כבמשכן). כל מנורה (שקוטר בסיסה כחצי אמה) עמדה מול חצי האמה המזרחית של השולחן שכנגדה. הרווח בין שורת

השולחנות הצפונית לכותל הצפוני היה 2.5 אמות. הרווח בין השורה הצפונית לדרומית היה 3 אמות. הרווח בין השולחנות בכל שורה היה אמה. הקנים האמצעיים של שורת המנורות הדרומית עמדו במרחק 2.5 אמות מהכותל הדרומי, והקנים האמצעיים של שורת המנורות הצפונית עמדו במרחק 5 אמות מהם, ובמרחק 2.5 אמות מאמצע ההיכל. בין המנורות בכל שורה היה רווח של 2.5 אמות ובו עמדו המעלות.

ב. הסבר חדש לשיטת ראב"ש לגבי בית ראשון

שורת השולחנות הצפונית עמדה ברווח של 0.5 אמה מהכותל הצפוני, והרווח בינה לבין שולחנו של משה שעמד ליד השולחן המערבי בה היה גם כן 0.5 אמה. שולחן משה היה מרוחק במידה זהה גם מהשולחן המערבי בשורה הדרומית, כך שנותר רווח של 2.5 אמות בין השורה הדרומית לקו מרכז ההיכל. בין כותל הטרקסין לשלושת השולחנות המערביים היה רווח של 2.5 אמות, הרווח בין שולחן לשולחן בכל שורה היה גם כן 2.5 אמות, ואורך כל שורה היה 15 אמה, כך שהשורות הסתיימו במזרח במרחק 2.5 אמות מקו מחצית אורך ההיכל, ונותר רווח מספיק בין השולחן הדרום מזרחי למזבח (השולחן עמד ברווח 1.5 אמה לאורך וברווח 2 אמות לרוחב מהמזבח, כך שבאלכסון היה רווח של 2.5 אמות בדיוק, המספיק למעבר עם לחם הפנים). שורת המנורות הדרומית עמדה ברווח של 0.5 אמה מהכותל הדרומי, כך שהקנה האמצעי היה מרוחק ממנו 1.5 אמות, ובין המנורות לרוחב ההיכל היה רווח של חצי אמה, כך שבין שורת המנורות הצפונית לקו מרכז ההיכל נותר רווח של 2.5 אמות. בין המנורות בכל שורה, לאורך ההיכל, היה רווח של 3 אמות שבהן עמדו המעלות (חצי אמה יותר מאשר לשיטת רבי), כך שאורך כל שורה עם הרווחים היה 15 אמה.

שורות השולחנות והמנורות עמדו לאורך ההיכל, אך כל שולחן ומנורה עמדו לרוחבו:

תרשים מס׳ 12:

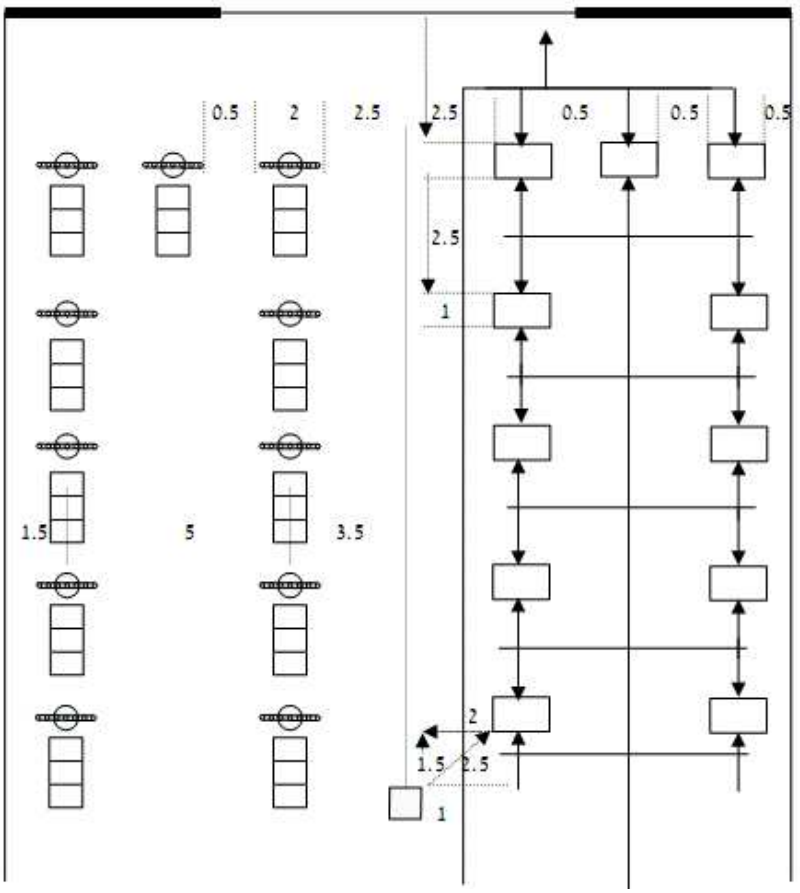

הסבר כזה מצריך בעצמו הסבר:

אמנם מפשט מהלך הגמרא במנחות, וכפי שהסביר רש"י, נראה שראב"ש סובר שהשולחנות עמדו בזה אחר זה, כשאורכם מצפון לדרום, וגם הם עצמם עומדים בשלוש שורות מצפון לדרום. אולם באופן זה, גם אילו היה ניתן לצופף כך את השולחנות והמנורות - הם היו עומדים בשורות אלו מול אלו, והמעבר בהיכל היה חסום לגמרי.

לכן נראה לומר, שאכן בשאלות הראשוניות בדיון בגמרא במנחות העמדת שורות השולחנות לשיטת ראב"ש היתה מצפון לדרום, ולא רק כל שולחן בפני עצמו הועמד לרוחב ההיכל אלא גם השורות עצמן. אמנם, כל זה היה רק בהווה אמינא: כבר קודם לתשובת הגמרא "תרי דרי נינהו" "ידעה" הגמרא שהיו שתי שורות, שהרי כבר מהפסוקים בתנ"ך ניתן ללמוד שהיו חמישה שולחנות מימין לשולחנו של משה וחמישה משמאלו. אולם לאחר שהגמרא ענתה שהיו שתי שורות מקבילות, ולא המשכיות לשולחנו של משה, אין עוד הכרח לומר ששתי השורות שעליהן מדברת הגמרא עמדו דווקא לרוחב ההיכל (כפירש"י), ואפשר שגם לשיטת ראב"ש עשרת השולחנות עמדו בזה אחר זה בשתי שורות לאורך ההיכל ושולחן משה ביניהם. כך, ראב"ש מסכים ש"כל הכלים שהיו במקדש - עמדו [בשורות] לאורכו של בית", אך כל כלי כשלעצמו עמד לרוחב הבית.

על פי זה גם מובן מדוע חלקו רבי וראב"ש בברייתא רק לגבי כיוון עמידת השולחנות, ולא לגבי כיוון עמידת המנורות: לגבי כיוון עמידת כל מנורה הם הסכימו שהקנים עמדו מצפון לדרום, וכן הם הסכימו ששורות המנורות עמדו לאורך המקדש, כך שמחלוקתם מצומצמת לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו (ורק באופן משני לגבי מרחק הכלים זה מזה ומהכתלים).

לא הועלתה בגמרא שום שאלה לגבי חסימת המעבר לשיטת ראב"ש, וברור שהמעבר היה פנוי גם לשיטתו. בהסבר כזה, ניתן היה גם להעמיד כל מנורה נוכח השולחן שכנגדה, כציווי התורה, ובעיקר - כל שטח ההיכל נוצל להעמדת הכלים, בדיוק מתמטי ובאופן מרווח דיו לצורך העבודה.

ט. סיכום

א. גם בבית שני שבו היו רק שולחן אחד ומנורה אחת, שמרו על מרחקם מהכתלים ומהפרוכת כמו במשכן, למרות שהמקדש היה ארוך ורחב פי שניים מהמשכן.

ב. לפי שיטת רס"ג ורמב"ם בהסבר שיטת רבי לגבי כיוון עמידת המנורה, לפיה "המנורה" מוגדרת כקנה האמצעי בלבד, נתבארה היטב סוגיית מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים בבית שני, והוסרו הקשיים הקיימים בשיטת רש"י.

ג. גם סוגיית מיקום השולחנות והמנורות בבית ראשון נתבארה ללא דוחק ובדיוק נמרץ, וללא כל קושי לגבי מעבר הכוהנים בין הכלים, ונצטמצמה המחלוקת במציאות בין התנאים לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו בלבד.

יהי רצון שייבנה בית המקדש במהרה בימינו, יעמדו הכלים במקומם בתוכו, ישובו הכוהנים לעבודתם, הלויים לשירם ולזמרם וישראל לנווהם, ותערב מנחת יהודה וירושלים לפני אדון כל כימי עולם וכשנים קדמוניות, אמן.